

Skogsfinnarna

En sammanfattning

*Av Maud Wedin
2009*

Illustration: Elisabeth Nyman, Los

Bakgrund

Under slutet av 1500-talet inleddes en migration, där svedjebrukande finnar med ursprung från Savolax flyttade till skogsområdena i det skandinaviska barrskogsbältet.

Från 1200-talet till 1809 var Finland en del av det svenska riket, vilket innebar att skogsfinnarna i egentlig mening också var svenskar. Deras bakgrund och kultur skiljde sig dock från den traditionellt svenska och västfinska kultursfären. Därför kan det vara relevant att kalla dem skogsfinnar. Under hela perioden som gemensamt rike var för övrigt kontakterna täta med utbyten av innovationer, arbetskraft och kultur mellan de östra och västra delarna av riket Sverige. Under medeltiden var Finland tämligen glest befolkat, med den största delen av befolkningen bosatta längs kuster och vid större vattendrag. De större, obebodda skogsområdena användes för jakt, fiske och utmarksbruk och kallades erämarker (fi *erämaa*).

Gustav Vasa (kung 1523-1560) var den som på allvar påbörjade en kolonisationspolitik i syfte att få såväl svenska som finska bönder att ta upp nya hemman på utmarkerna. Han försökte locka med möjligheter till 6-15 skattefria år och nya områden att kolonisera. Bönderna och deras barn i Sverige och västra Finland visade ringa intresse för idén. De lättodlade markerna kring kuster och vattendrag var visserligen redan upptagna, men de djupa skogarna lockade inte den etablerade bondebefolkningen. Men svedjebrukarna från Savolax såg dessa erbjudanden som en möjlighet. Med sin för nyodling så effektiva svedjebruksmetod, ”huuhta”, kunde de relativt snabbt kolonisera stora erämarksområden i Finland under 1500-talet. Främst var det områden i norra Tavastland, Rautalampi storsocken samt delar av det närbelägna Österbotten och Ruovesiområdet som blev koloniserat. Längre västerut i Finland kom man inte, eftersom där vidtog den fasta bondebebyggelsen.

Huuhta-svedjandet hade många fördelar, främst de stora skördarna. En nackdel var att det gick åt stora markarealer för varje hemman. Det uppstod därför en viss överbefolkning eller åtminstone mättnad i utbredningen under andra halvan av 1500-talet. De som ville ta upp egna hemman blev sedan tvungna att söka sig västerut, mot den svenska sidan av riket.

Migrationsorsaker

Det var många samverkande faktorer som ledde fram till det vi kallar den skogsfinska migrationen. Förutom nyss nämnda sökande efter nya svedjemarker och nya hemman, var krigen en viktig orsak. Under andra halvan av 1500-talet var Sverige och Ryssland i ständiga konflikter med varandra. Krigen utkämpades på finsk mark och det var finnarna som främst fick lida av problemen som oroligheterna orsakade. Bönderna var ålagda att härbärgera soldater, så kallad borglägerstunga. Man var tvungna att sända sina söner och drängar i knektjänst, vilket ofta innebar en säker död. Dog soldaterna inte i regelrätta strider, så var risken stor att de dukade under för farsoter som drog fram i krigens spår. Många rymde därför från knektjänsten och sökte sig till svenska sidan för att där ha en bättre chans att komma undan. Det fanns även andra exempel på rymlingar, till exempel brottslingar som flydde undan straff eller män som övergivit sina familjer för att starta ett nytt liv på svenska sidan. Bland skogsfinnarna fanns också hantverkare och smeder som sökte arbeten, bland annat i bergshanteringen. Vidare ska man inte underskatta antalet ”äventyrare” som flyttade för spänningens skull.

Under 1500-talet började adeln i Finland erhålla eller förse sig med gods, inte minst i de områden som savolaxarna koloniserat. Protesterna mot denna adel och mot ansvarige ståthållaren Klas Fleming utmynnade under 1596-97 i ett inbördeskrig, allmänt kallat Klubbekriget (fi *Nuija sota*). Enligt sägnen kallas upproret så för att de finska bönderna bara hade klubbor att slåss med. Upproret misslyckades så till vida att de finska bönderna inte hade en chans mot Flemings trupper, men å andra sidan gav det hertig Karl i Sverige en möjlighet att avsätta sin brorson Sigismund och själv ta makten, först som riksföreståndare och senare som kung Karl IX.

Karl har av många historiker ansetts som arkitekten bakom den skogsfinska kolonisationens utformning under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Det är dock svårt att riktigt ange gränsen mellan var den statligt styrda kolonisationen började och den spontana migrationen tog vid. Klart är att Karl var positivt inställd till den skogsfinska migrationen som pågick under hans tid. Å andra sidan skulle migrationen knappast ha kommit igång om inte skogsfinnarna själva sett fördelarna med flytten till svenska sidan.

De skogsfinska nybyggarna

Pionjärerna bland skogsfinnarna letade upp obebyggda områden på kronoallmanningarna. Sedan man utsett en bra plats för nybygget, utverkade man ett nedsättningsbrev eller ett så kallat torpebrev av kungen. Brevet var i allmänhet likartade och innehöll en standardtext med ansökarens namn, den nya bostadsorten samt socknen. Nedsättningsbrevet innebar inte med automatik rätten att få sitt nybygge godkänt. Det krävdes att fogden och gode män insynade platsen och kunde konstatera att där fanns möjlighet att ta upp ett bärkraftigt hemman. Vidare undersökte man så att inte nybygget låg för nära den etablerade bondebebyggelsen eller inkräktade på böndernas fäbodskogar. De finnar som kom senare i kolonisationsvågen fick i de flesta fall köpa skogsmark av bönder i närområdet, eftersom allmanningarna då var upptagna av andra finnar.

1600-talet

De första skogsfinnarna hade statens stöd för att ta upp nybyggen och anlägga svedjor. De första årtiondena av 1600-talet kan också ses som "Klondike-perioden" när många finnhemman etablerades med stora tillgängliga svedjemarker, många kreatur och ett allmänt välstånd. Förväntningarna från staten var höga på de skatteintäkter som skogsfinska hemman skulle generera.

Men mot mitten av 1600-talet övergick de positiva tongångarna till missnöje över att skogsfinnarna brände för stora arealer genom sitt svedjebruk. Bönderna klagade över att finnarna brände ner deras fäbodskogar men de främsta klagomålen kom från bruksnäringen, som ansåg att skogen främst skulle användas för framställning av träkol. Staten som allt mer såg inkomstmöjligheter i den blomstrande bruksnäringen började gynna denna grupp på bekostnad av skogsfinnarnas nykolonisation. Man genomförde därför flera restriktioner mot svedjandet. De områden som hade flest bruk drabbades särskilt hårt, som till exempel Bergslagen.

Vidare klagade man över "löst folk" som fanns på finnhemmanen. Svedjebruket som krävde stor arbetskraft vid fällning, bränning och

skörd, gynnade säsongsbetonad arbetskraft. Denna arbetskraft kunde i viss mån vara rörlig mellan finngårdarna och benämndes i källorna som lösfinnar. Systemet med flexibel arbetskraft var vanligt i östra Finland, där bruket av storsvedjor ofta genomfördes av svedjelag, där var och en fick del av skörden efter arbetsinsats. Många lösfinnar tillbringade ledig tid med att jaga och fiska och frågade inte alltid efter vem som ägde marken. Detta ledde till att staten utfärdade förbud mot lösfinnar. 1636 skrev drottning Kristina ett plakat med order att alla finnar som inte hade tagit upp egna hemman eller på annat sätt var etablerade skulle sändas tillbaka till Finland eller skrivas ut som soldater. Trots upprepade förbud och hot om höga böter blev lösfinnesystemet en följetong i domböckerna. För de skogsfinnska hemmansägarna tycks det ändå ha varit lönande med denna extra arbetskraft, eftersom man gång efter annan betalade böterna och ändå fortsatte att hysa lösfinnar. Enligt tiondelängderna under åren 1642-45 fanns till exempel årligen ett 15-tal hus- och lösfinnar på Källåsen, Bollnäs socken i Hälsingland.

Utvecklingen 1700-2000

Som en följd av restriktionerna mot svedjebuket ökade åkerbrukets betydelse under 1700-talet och myrodlingar tillkom mot slutet av seklet. Även potatisen blev ett betydelsefullt livsmedel för skogsfinnarna som i många fall var pionjärer i sina socknar med potatisodling.

Det var redan under kolonisationsfasen stor skillnad, och det blev senare om möjligt ännu större klyftor, i levnadsstandard mellan olika skogsfinnska familjer och det varierade även geografiskt. Möjligen hade finngårdarna som låg långt från bruken bättre levnadsstandard, då man lättare kunde styra över sitt eget näringsliv och sin egen livssituation. Lönearbete åt bruken innebar visserligen tillgång till penningekonomi, men å andra sidan innebar proletariseringen inskränkningar i friheten.

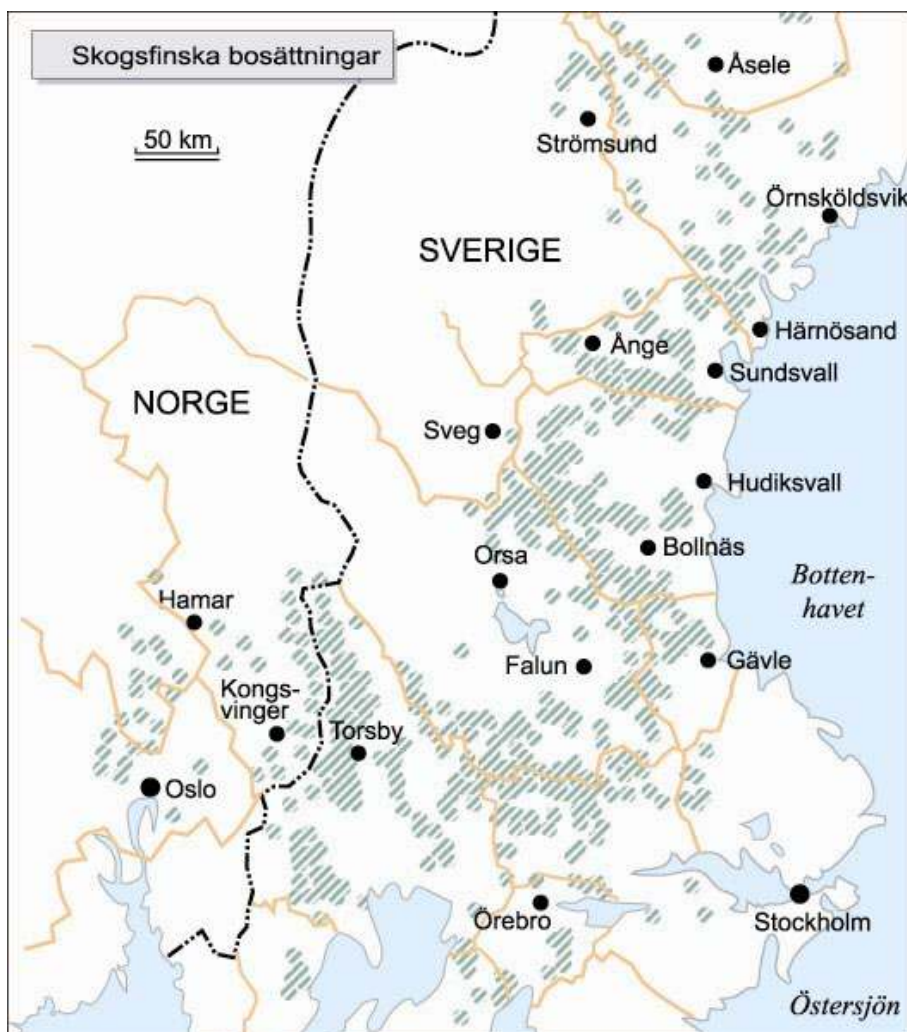
Under 1800-talet steg folkmängden och den ökande konkurrensen från timmerhanteringen och bruken i kombination med återkommande nödår slog hårt mot de fattigare skogsfinnska familjerna. Finnhemmanen med sina små åkrar och vidsträckta skogar, var mycket

eftertraktade av skogsbolagen. Många finnbönder sålde också sina skogsskiften till skogsbolagen och blev arrendebönder samt kolare. Vid missväxtåren under andra halvan av 1800-talet utvandrade många invånare i finnbygdsområdena till Amerika.

Beskrivningar i Gottlunds dagböcker och i Segerstedts samling från 1880-talet visar också på den fattigdom som rådde bland obesuttna i finnskogsområdena under denna tid.

Under 1900-talet fortsatte utflyttningen från finnbygderna i allt högre takt. En stor del av ungdomarna flyttade till tätorter och började arbeta i de uppväxande industrierna. Skämtsamt brukar man säga att när vägnätet byggdes ut under mitten av 1900-talet användes det av invånarna i finnbygderna för de rullande flyttlassen.

Under 1900-talets andra hälft följdes utflyttningarna från finnbygden av att allt fler fritidshus etablerades. Ofta var det gårdar som blivit tomma som nu blev sommarställen eller jaktstugor.

Utbredningsområde

Den skogsfinnska kolonisationen omfattade i stort sett hela mellersta barrskogsbältet i Skandinavien. I Sverige bildades finnskogsområden från Tiveden i söder till södra Lappmarken i norr, från Gästrikland i öster till Värmland i väster. I Norge återfanns finnskogsområdena mellan Eidskog i söder och Trysil i norr samt sträckte sig från Solørområdet i öster till spridda bosättningar i väster ända mot Telemark. Den primära kolonisationsfasen pågick under en relativt kort period från 1580-talet fram till 1600-talets mitt, men nya finnbosättningar togs upp av skogsfinnarnas barn och barnbarn ytterligare ett knappt århundrade. Inte minst bosättningar i Jämtland och södra Lappmarken togs upp under slutet av 1600-talet och i 1700-talets början.

1580-talets kolonisationsvåg gick främst till södra Ångermanland, Södermanland, Tiveden och Karlskogaområdet i Värmland. Under 1590-talet började dock en större mängd skogsfinnar anlända, främst via Gävle och Gästrikland, som kom att fungera som sluss för vidare kolonisation. Många finnar bodde sannolikt hos släkt eller vänner i några år för att bygga upp ett startkapital för att sedan kunna ta upp egna nybyggen eller köpa mark till egna hemman.

Sedan följde migration till södra Norrland och kring sekelskiftet mot 1600 fanns spridda bosättningar från Gästrikland upp till Ångermanland. Under 1600-talets första årtionden accelererade kolonisationsförloppet inom samma område och fram till mitten av 1600-talet kunde en steg-för-stegkolonisation västerut mot Orsa Finnmark, sydväst mot Bergslagen, Värmland och Norge tydligt ses.

I Bergslagen var det många skogsfinnar som drabbades av konkurrensen från bruksnäringen. Många finnar valde då att flytta vidare mot Värmland och Norge, där de kunde köpa mark och sedan fortsätta att svedja. I kolonisationen mot dessa områden var det ofta andra- eller tredjegerationens skogsfinnar som deltog. Det norska Finnemantallet från 1686, en rannsaking över skogsfinnar bosatta i Norge, redovisar i flera fall födelseorterna. I materialet syns tydligt att det stora flertalet norska skogsfinnar var födda i Sverige.

Under andra hälften av 1600-talet fanns även migration vidare mot Nya Sverige i Nordamerika.

Mat och hantverk

Mottin är en representant för den skogsfinnska matkulturen som har bevarats ända in i vår tid. Mottin är en torr, grymig gröt som i norrländska finnskogar tillagas av kornmjöl och vatten. Det fanns även en variant där man använde fiskspad istället för vatten. Till mottin serveras mjölk och lingonsylt eller stekt fläsk och vitsås som tillbehör. I Bergslagen, Värmland och Norge tillagas motti av skrädmjöl från havre och till detta serveras fläsk, flott och lingonsylt. Förr i tiden var mottin fattigmansmat. Idag tillagas den vid festliga sammankomster som hemvändardagar och finnskogsaftnar.

Värmländsk motti Foto: Maud Wedin

Skogsfinnarna var skickliga på att tillverka näverföremål. Ofta var liefodral, skor, knivslidor, bärmesar och förvaringskärl gjorda av näver. Möjligen är näverflätningstekniken ett arv från skogsfinnarna.

Spånadsfäste och svepskrin

Vinkelböjda spånadsfästen och svepskrin med platta lock tycks också ha varit en specialitet för skogsfinnarna. Svepskrinen återfinns bland annat på norska Varaldskogen, på Los finnmark och i Gästrikland.

De vinkelböjda så kallade spånadsfästena har fungerat som hjälpmedel när man spann lin (eller hampa) med slända. På det upprättstående ”skaftet” av spånadsfästet trädde lindhärvan. På den horisontella delen satt spinnerskan för att hålla den på plats. Dessa spånadsfästen har återfunnits i finnbygder och i finskugriska områden. Spånadsfästet på bilden är från Ockelbo finnmark och förvaras på Läns museet i Gävle. Foto: Kjell Söderlund

Nedanstående typ av skrin har kallats matskrin, svepskrin, brudskrin, svepäska eller vacka, beroende på ursprung. I finnbygder och finsk-ugriska områden liknar de varandra. Grunden är ett stycke träspån som sveps ihop och fästes i en något rundad rektangulär träbotten. Svepets ändar fästes i varandra, ibland med dekorativa tekniker. Sargen sitter på själva svepdelen, ofta både upptill och nertill. Själva locket är platt och saknar sarg.

Skrinet till vänster kommer från Varaldskogen i Norge.

Foto: Maud Wedin

Skogsfinska byggnader

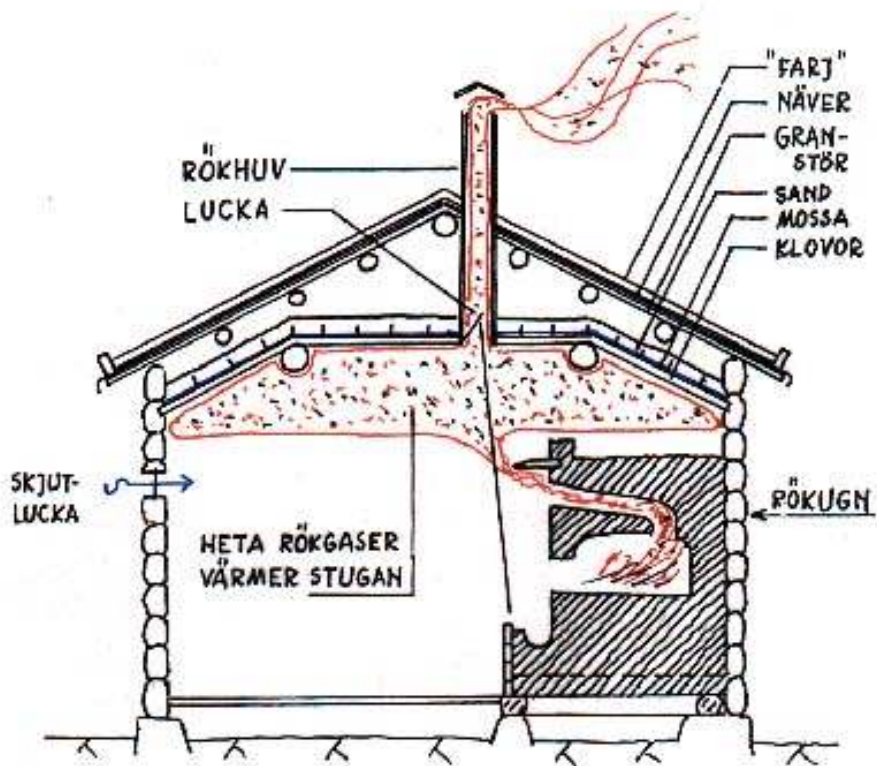
Rökstuga eller pörte

Skogsfinnarna förde med sig egna traditioner av husbyggande. Bostadshuset kallades rökstuga eller rökpörte. Rökstugan hade en stor stenrösugn, så kallad rökugn, i ena hörnet. Rökugnen var murad med lera och tät, för att inte rök skulle sippra ut mellan stenarna. Byggnaden saknade skorsten, istället fanns en rökkanal av trä som gick från ett hål i mellantaket, upp och ut genom yttertaket. Den stora rökugnen fungerade som ett värmemagasin och behövde bara eldas en gång per dag, även under kallaste vintern.

Det var viktigt med proportionerna mellan rökstugans storlek, ugnen, rökkanalen och skjutluckorna i väggarna, för att rökutsläppet skulle fungera. Om huset var rätt byggt besvärades man inte nämnvärt av röken. Troligen användes inte rökstugan för matlagning, men det finns flera uppgifter om att man bakade bröd i rökugnen. För matlagning användes istället en kokstuga, med en vanlig öppen spis.

Rökstuga på Torsby hembygdsgård, Värmland. Foto: Arne Östman

*Rökstuga med rökugn och träkanal genom taket.
Teckning: Arne Östman*

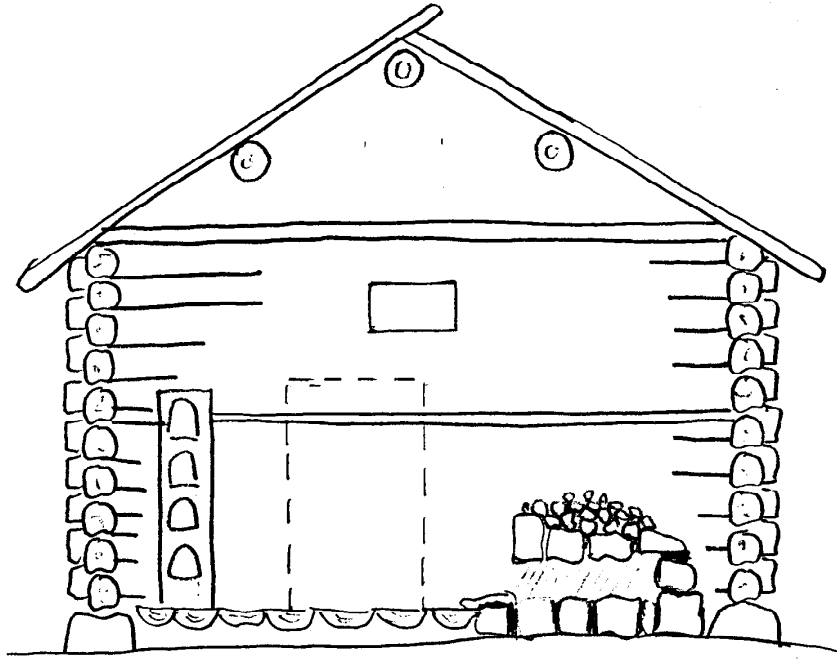
*Rökugnen i Abborrtjärnsberg, Nyskoga i Värmland.
Foto: Seppo Remes*

Rökbastu

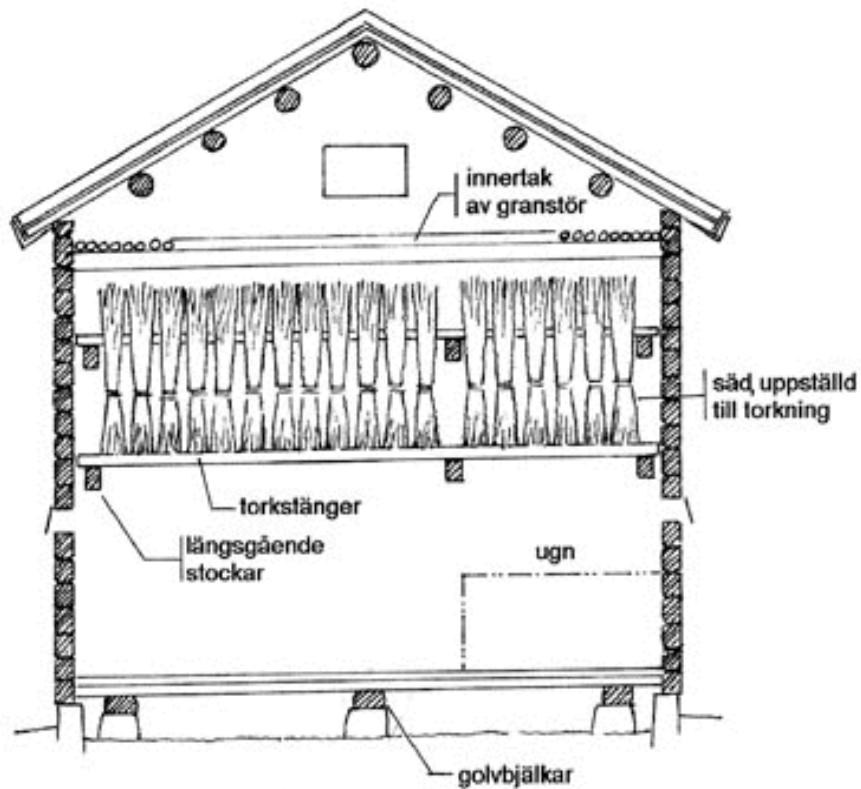
Skogsfinnen byggde förstås en badbastu på gården. Bastuugnen var också en stenrösugn, men inte murad med lera. Om rökugnen i rökstugan konstruerades för att hålla värmen så länge som möjligt, skulle bastuugnen istället snabbt värmas upp och tämligen snabbt avge värme. Bastuugnen stod i hörnet innanför dörren och på gaveln mitt emot fanns en badlave på väggen. Bastun hade ingen skorsten och heller inte någon rökkanal. Istället släpptes röken ut genom gluggar och dörr, medan man eldade. På grund av röken kunde man inte vistas i bastun så länge elden brann. Först när den falnat och röken hade vädrats ut, var det dags att slänga vatten på de varma stenarna och ta ett bad. Värmen i en rökbastu är mjukare än i våra dagars eluppvärmda bastur. Man kunde därför sitta länge utan att det blev för varmt. Ofta användes bastun för andra ändamål också, till exempel vid barnafödande. Badbastun användes sannolikt inte för rökning av kött och fläsk, eftersom det åstadkommer fettavlagringar på väggar och tak samt orsakar dålig lukt.

Bastubad på Nyskogagården, Värmland. Foto: Seppo Remes

Rökbastu i genomskärning, med lave längs bortre gaveln, "stege" upp samt bastuugn i hörnet. Teckning: Kjell Nordqvist

Ria i genomskärning, med staplad råg på torkstängerna och torkugn i hörnet. Teckning: Arne Östman

Ria

Den tredje typiska finnmarkbyggnaden är rian. Den liknar bastun fast är högre och användes för att torka svedjeråg. Liksom bastun har den en stenrösugn i hörnet innanför dörren. Den har också ett mellangolv av lösa slanor, där man staplade svedjerågskärvarna som skulle torka. I och med torkningsprocessen fick man en hög och jämn kvalitet på rågen. Rian har varken skorsten eller rökkanal, men väl vädringsluckor. Dessa sitter ganska högt upp för att släppa ut fukt och rök under torkningen. I regel användes rian även för tröskningen av säden.

Förr trodde man att de första skogsfinnarna bodde i kombinationsbyggnader som kunde fungera som bostad, bastu och ria. Dessa antaganden bottnar troligen i föreställningar som bygger på att man tänkte sig de första finnarna som "primitiva". Med kunskap om byggnadernas differentierade funktioner och att de tidigaste finnhemmanen i regel hade många hushållsmedlemmar, gott om byggnadstimmer och arbetskraft, kan man anta att de skogsfinska gårdarna tämligen omgående byggde separata hus för olika funktioner.

Ria i Bingsjö, Rättviks Finnmark, Dalarna. Foto: Maud Wedin

Carl Axel Gottlund

Carl Axel Gottlund (1796-1875) gjorde som ung student studieresor i Dalarnas, Hälsinglands, Värmlands och Norges finnskogområden under åren 1817 och 1821.

Under resorna skrev han dagbok samt gjorde uppteckningar om finska språket, släktnamnen, traditioner, seder och bruk.

När Gottlund genomförde sin studieresa genom Dalarna och Hälsingland 1817 fann han att många fortfarande pratade finska obehindrat, till exempel i Svartnäsområdet.

Emellertid ville finnarna inte gärna visa upp sina kunskaper i finska. I mötet med svenskar sa man att *"finska tungomålet hade gått sop rent ut"*. Det var inte förrän Gottlund själv tilltalade Svartnäsfinnarna på finska som man vågade öppna sig. Gottlund skriver i sin dagbok om en äldre man: *"Äntligen brast bandet på den häftade tungan och den gamle tilltalade mig med värdighet och vördnad på ett språk som flödade av vältalighet"*

Vid den fortsatta resan mot Bergslagen och senare vid sin resa till Värmland och Norge 1821 fann Gottlund att finska språket och skogsfinska traditioner i ännu högre grad var levande i dessa finnskogar. Allmänt bodde skogsfinnarna i rökstugor och badade rökbastu. 1823 försökte Gottlund till och med grunda ett finskt härad över svensk-norska gränsen, men det misslyckades.

Näringsliv

Svedjebruk

Svedjebruket var skogsfinnarnas dominerande försörjningssätt under kolonisationsfasen. Även de svenska bönderna svedjade, till exempel för att ta upp ny åker eller äng eller för att få bättre bete på utmarkerna. Skogsfinnarnas storskaliga svedjebruk ”huhuhta” och odlingen av svedjeråg var emellertid något nytt och innebar möjlighet att använda ren skogsmark för odling.

För ändamålet valdes ett granskogsområde ut, gärna i en sydsluttning. Granen trivs på näringsrik mark och var därför den bästa indikatorn på lämplig mark till svedjebruk. Tidigt på våren fälldes eller ringbarkades träden och fallet fick sedan torka i ett eller två år. Vid midsommartid det tredje året brändes svedjan och när askan svalnat något såddes svedjerågen glest över det brända området. Redan samma sommar växte små rågtuvor upp. Plantorna betades eventuellt av boskapen och övervintrade till året därpå, då de växte med upp till 40 strån i varje tuva. De kunde bli närmare 2 meter höga. På sensommaren eller tidig höst skördades rågen med hjälp av skärar och torkade sedan på storrässjor eller i rior. Goda år kunde dessa svedjor ge upp till 100-falt, alltså 1 liter utsäde kunde ge 100 liter i skörd. Det ska jämföras med vanliga kornåkrar på finnskogen som kanske gav 4-falt i skörd. Även om svedjeskörden slog fel vissa år, förstår man att det var en viktig odlingsmetod för skogsfinnarna och att man ogärna åttlydde de restriktioner som kom senare under 1600-talet. Även svenskarna intresserade sig för det lönande svedjebruket och det finns flera exempel där finnarna fick svedja skogsmark som tillhörde svenskbönder mot att man delade skörden. Det hände dock ofta att finnarna svedjade i smyg på böndernas mark. Blev de upptäckta drogs saken i regel inför tinget. I Alfta försökte bönderna år 1616 konfiskera hela 60 tunnor råg som Jöran finne i Flät olovandes svedjat på deras fåbodskog.

Nackdelen med svedjebruket var att man bara fick en eller två skördar på samma ställe. Sedan kunde man kanske odla rovor något år, men efter det övergavs sveden om den inte skulle göras om till åker. Det innebar att ett näringsliv baserat på svedjebruk krävde tillgång på stora markarealer, eftersom det tog många år innan området kunde svedjas igen.

Svedjande. Foto: Seppo Remes

*Svedjande 1916 i Vänninmäki, Sonkajärvi i Finland.
Foto: Väinö Puurunen. Kuopio Museum.*

Svedjeråg vid Mattila, Östmark i Värmland. Svedjerågen växer i tuvor och kan bli upp till 2 meter hög. Foto: Seppo Remes

Boskapsskötsel

Vid sidan av svedjebruket var boskapsskötseln den allra viktigaste försörjningsbasen i det skogsfinska hushållet. När de gamla svedjorna växte igen gav de rikligt med gräs för bete och vinterfoder. Tack vare de gamla svedjemarkerna och slåttermyrarna, så hade också skogsfinnarna i regel mycket boskap. I många fall hade man fler kor än vad storbönderna i svenskbygd hade. På Stugubacken i Hanebo hade man till exempel 30 nötkreatur enligt Tresks geometriska karta från 1639.

I boskapslängden, liksom övriga längder, stod husfadern i regel som ägare, vilket lätt gör att vi glömmer bort kvinnornas viktiga roll. Det var kvinnorna som var ansvariga för boskapen, barnen och inomhusarbetet, medan männen hade huvudansvar för svedjande, jakt och fiske samt kontakter med myndigheter. Både män och kvinnor hade sina givna ansvarsområden och båda könen var lika viktiga för finnhemmanen, även om det inte framgår av källorna. De yngre ogifta kvinnorna kunde dock vara med i männens arbete, medan män sällan deltog i kvinnoysslor.

*Fjällkor, betande vid Kölsjön i Hassela, Hälsingland.
Foto: Lennart Stenman*

Åkerbruk

Åkerbruket fanns med redan från början och på åkermarken odlades främst korn. För att få nybygget godkänt och senare skattlagt var man tvungna att visa på en viss mängd uppodlad mark samt att nödvändiga byggnader var uppförda. Marken var ofta stenig och svårodlad vid finnbosättningarna, men å andra sidan hade man gott om gödsel, vilket var en förutsättning för att få skördar som motsvarade arbetsinsatsen. Åkerbrukets betydelse ökade i takt med att svedjebruksrestriktionerna blev strängare. Man kan även märka att tidpunkten för åkerbrukets ökande betydelse sammanföll med att finngårdarna flyttades bort från sjönära läge till höjdläge, där risken för frost var mindre.

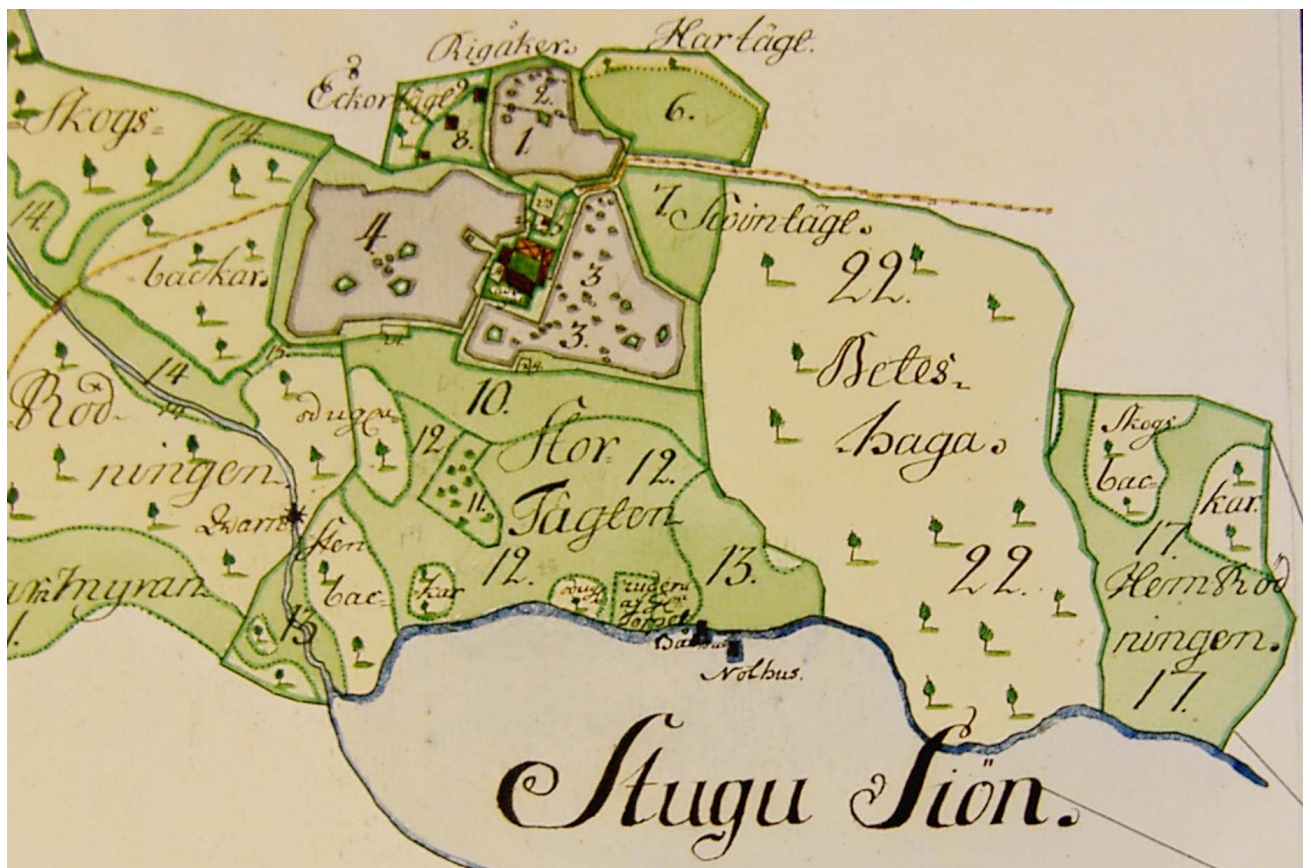

Finnplog från Västanfors, Fagersta i Västmanland. Foto: Seppo Remes

Gamla kartor

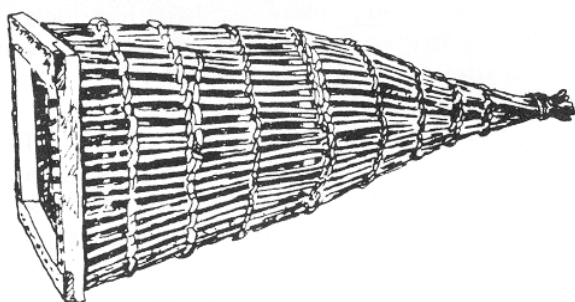
Laxsjön, Ljustorp i Medelpad. Geometrisk karta av Olof Tresk 1639.

Karta Stugubacken 1760, Hanebo i Hälsingland. Foto: Maud Wedin

Fiske och jakt

Fisket var viktigt, eftersom en stor del av proteintillskottet kom därifrån under stora delar av året. De tidigaste finnbosättningarna låg i regel intill en sjö eller annat vattendrag, där det fanns jämn tillgång på fisk. Fisken fångades i not eller nät, men det finns också exempel på stängselliknande fångstanordningar som placerades i sund. Även vanliga metspön användes.

*”Kasse” från Viksjö,
Ångermanland.
Teckning: Lars-Ola
Norén*

Jakten var också viktig, även om viltkött knappast var något man åt varje dag. Småvilt fångades med snara eller andra småfällor. Storviltjakten var starkt reglerad och älgjakten var därför en ständig källa till fällande domar vid tinget. Älghudarna var emellertid efterfrågade av kronan, inte minst för att de användes vid tillverkning av militära persedlar. Skogsfinnarna var duktiga jägare och hade bra jakthundar. Ett flertal skogsfinnar blev därför utsedda till kungens skyttar, med uppgift att främst skaffa älghudar och skinn till kronan. Skinn från lodjur, bäver, mink, mård och ekorre var också eftertraktade.

Drevjakt på älg vintertid. Teckning: Lars-Ola Norén

Övriga näringar

Många skogsfinnar var också smeder och hantverkare. Speciellt i Bergslagen fanns skogsfinnar med i brukshanteringen som smeder eller som bergsmän. Det finns till exempel många berättelser och traditioner som berättar om hur finnar upptäckte malmfyndigheter.

En av dem var Mårten Finne i Löa, som 1624 hittade kopparmalm vid Ljusnarsberg. Detta blev sedan upprinnelsen till Nya Kopparberget. Hellefors Silververk hade sin bakgrund i att finnen Göran Simonsson i Käxtjärn upptäckt silvermalm där under 1630-talet.

Den framväxande bruksnäringen gav nya arbetstillfällen i Bergslagen, men i och med den storskaliga gruvdriften blev skogsfinnarna förbjudna att svedja. Senare omvandlades även beskattningen till dagsverksskyldigheter vilket bidrog till en proletarisering av den skogsfinska befolkningen. Många valde då att söka sig längre västerut mot Värmland och Norge.

I Orsa Finnmark var Fågelsjöfinnarna kända för sin bösstillverkning. Järnet till bössorna framställdes i närbelägna blästerugnar från sjö- och myrmalm som utvanns i närområdet.

Bössor i Bortomåa, Fågelsjö. Foto: Seppo Remes

Språk och släktnamn

Skogsfinnarna medförde sin östfinska dialekt som fortfarande kan spåras i de skogsfinska ortnamnen. Många myrar, tjärnar och åsar har än idag finska namn som till exempel Alaså (Nedre myren), Paskalamp (Skittjärnen) och Itamack (Österåsen).

Karta över Hudiesenlato, vid Hudiesenlatt, Hamra 1872

De skogsfinska släktnamnen var något typiskt för den östfinska kultursfären och var en tradition som skogsfinnarna tog med sig. Släktnamnen hade ofta ändelsen –inen. Som exempel kan nämnas Häkkinen och Tarvainen. I de norrländska källorna finns få släktnamn upptecknade, medan de var vanligare i mantalslängder och domböcker i Bergslagen, Värmland och Norge.

Det är svårt att exakt ange när finska språket försvann från finnbygderna. I områden som låg nära svenskbygd blev man svenskspråkiga redan efter ett par generationer, medan man på Finnskogen i Solør-Värmland pratade finska långt in på 1900-talet.

Myter och sägner

Det finns många myter och sägner om skogsfinnarna. Många av dem är så kallade vandrings-sägner som berättas i flera finnskogsområden. Ett vanligt tema handlar om skogsfinnarnas påstådda förmåga att kunna trollda. En av dessa historier handlar om två så kallade vismän (fi *tiätäjä*) som blev osams, varvid den ene finnen skickade björnen till den andres gård för att rovdjuret skulle riva ihjäl kreaturen. Den andre visfinnen var emellertid lika duktig på trollda så att han skickade tillbaka björnen till förste finnens gård och så fick björnen springa fram och tillbaka mellan gårdarna tills tassarna var utslitna eller tills någon av hustrurna planterade en rönnsom värdträd på tunet. Då kunde inte björnen attackera kreaturen på den gården.

Finnarna sades också kunna skicka trollskott på varandra om de blev osams, men kunde även bota sjukdomar. Kvinnorna använde ibland magiska riter för att skydda sin boskap.

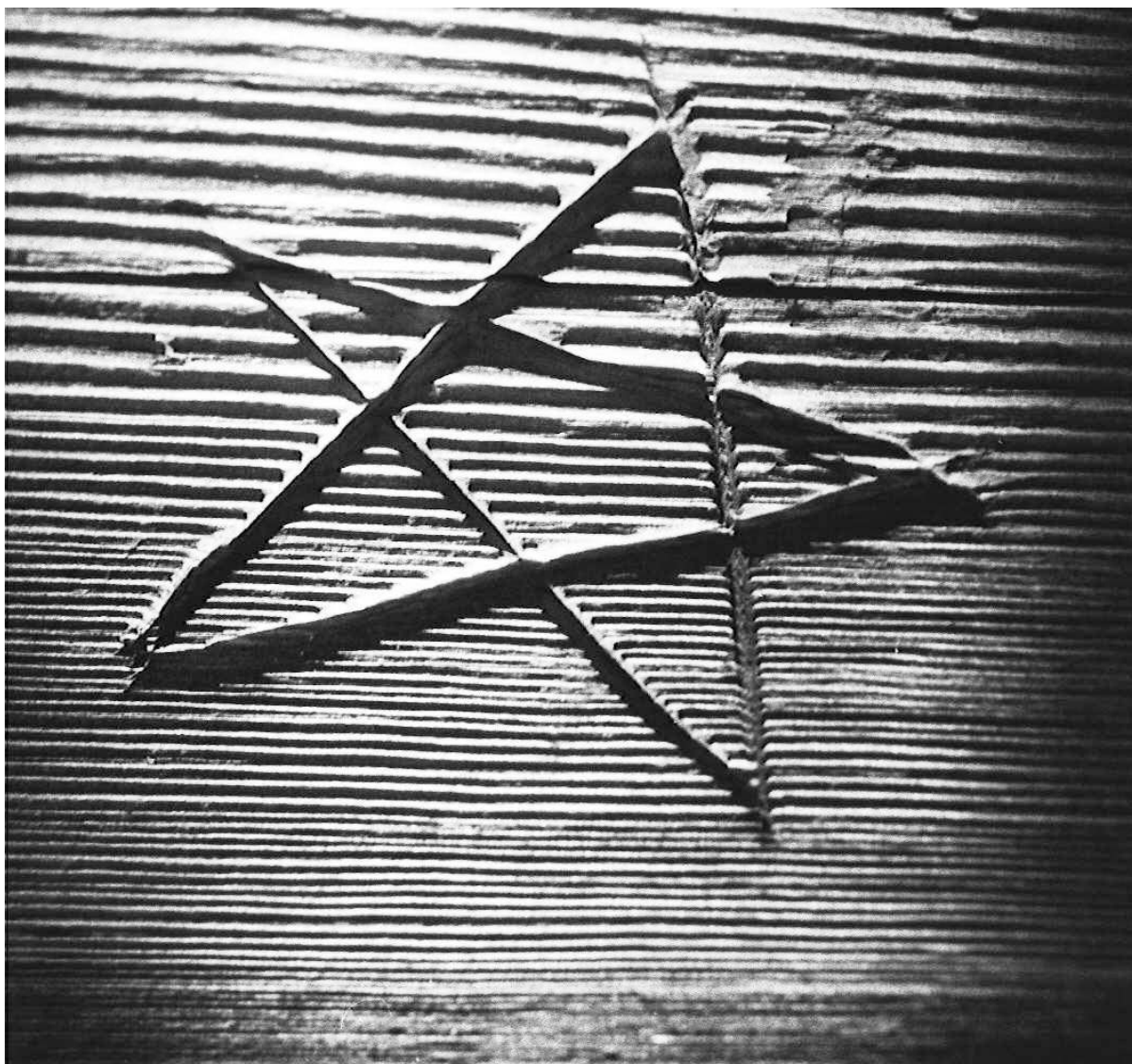
En av de mest kända traditionsbärarna på Finnskogen var Kaisa Vilhuinen (1855-1941) från Östmark i Värmland.

Hon kunde tala sin fäderneärvda finska och hade ett mycket gott minne för alla berättelser hon hört, bland annat från sin mor. Hon kunde därför många gamla finska sånger, runor och berättelser, varav flera liknande dem som finns i Kalevala.

Kaisa blev också en av de viktigaste informanterna för finska språkforskare som besökte Finnskogen i Solør-Värmland under 1900-talets början.

Kaisa ansågs även vara trollkunnig. Hon kunde se in i framtiden och var duktig på att bota sjukdomar.

Kaisas gravsten. Foto: Seppo Remes

Pentagram inkarvat på en uthusdörr vid hembygdsgården i Ljusnarsberg. Pentagrammen användes för att förstärka magiska krafter. Foto: Seppo Remes

Många sägner berättar om strider mellan skogsfinnar och svenskar eller normän när finnbosättningarna etablerades på 1600-talet. Historierna innehåller bloddrypande scener, där finngårdarna blev brända och dess invånare ihjälslagna. Dessa berättelser har få belägg i källorna. Domböckerna visar tvärtom att det var ytterst sällan som man tog till handgripligheter, även om tvister uppstod om rätten till mark och vatten. Möjligen kan sägnerna ha haft sitt upphov i någon konflikt där man senare överdrov händelseförloppet för att göra historien mer rafflande och spännande att återberätta. Det uppstod även ett antal konflikter i samband med bruksnäringens framväxt i Bergslagen, där skogsfinnarna vid några tillfällen gjorde uppror.

Finnbygdsområdena idag

Idag är många finnbygder obebodda eller glest befolkade, men många finnättlingar har behållit de gamla gårdarna som fritidshus. Vidare finns ett antal familjer som arbetar i närbelägna tätorter, men anser att det ger högre livskvalitet att bo i finnbygd med stora rekreationsområden in på knutarna. I många av dessa områden kan man fortfarande besöka bevarade finnskogsbyggnader, speciellt i Solør-Värmland. Finska ortnamn återfinns i nästan alla finnbygder och på många håll kan man få smaka på finnskogsmat som motti.

Intresset för den skogsfinska kulturen är också på stadig frammarsch, vilket visar sig i skogsfinska hemvändardagar, mottiaftnar och andra festligheter under somrarna. I Grue anordnas till exempel Finnskogsdagene i Svullrya varje år i juli. Under dessa dagar firar Finnskogsrepubliken med teaterspel, bröllop och många andra aktiviteter.

Det finns även kurser och seminarier som anordnas i de olika finnskogsområdena. Bland annat har Karlstads Universitet och Mittuniversitetet haft kurser med skogsfinskt tema. Inför 2009 planeras en kurs av Mälardalens högskola.

*Deltagare i Mittuniversitetets skogsfinska arkeologikurs.
Utgrävning i Grannäs, Alfta i Hälsingland. Foto: Gunvor Gustafson*